

Περίληψη Εκδήλωσης

**Deree – The American College of Greece
Institute of Diplomacy & Global Affairs**

Η Αβάσταχτη Ελαφρότητα των περί Προσωρινού “Grexit” Θεωριών τού δρος Σβώϊμπλε

Τού Κωνσταντίνου Α. Παπαδόπουλου, D.Phil.^{*,*}

Πρόπερυσι το καλοκαίρι – δηλ. το καλοκαίρι τού δημοψηφίσματος – ο Υπουργός Οικονομικών της χώρας που η Ιστορία έχει καταγράψει ως μία από τις κύριες κινητήριες δυνάμεις της ευρωπαϊκής ολοκληρώσεως και, κατά γενική ομολογία, της πιο προσηλωμένης σε κανόνες, αρχές και τον σεβασμό των συμφωνιών¹ έσπασε ένα ταμπού. Αμφισβήτησε τον αμετάκλητο χαρακτήρα της συμμετοχής μίας χώρας στην Ζώνη τού Ευρώ.

Κατά δική του δημόσια ομολογία, ο κ. Wolfgang Schäuble πρότεινε στους Ευρωπαίους εταίρους την έξοδο της Ελλάδος από την Ευρωζώνη για ένα διάστημα μερικών ετών – εφ’ όσον το ζητούσε πρώτα η ελληνική κυβέρνηση. Απώτερος στόχος θα ήταν να ανακτήσει η χώρα μας την χαμένη ανταγωνιστικότητά της, οπότε μετά θα μπορούσε να ξαναγίνει δεκτή ως ισότιμο μέλος της ΟΝΕ.² Αφορμή υπήρξε η διαπίστωση-ερμηνεία, από πλευράς Schäuble, ότι θέση της νέας ελληνικής κυβερνήσεως ήταν μεν η παραμονή στην Ευρωζώνη, αλλά, λόγω της λαϊκής εντολής που μόλις είχε λάβει, όχι και η εκπλήρωση των συμπεφωνηθέντων όρων του προγράμματος δανεισμού – μία εκπλήρωση, όμως, που, κατά τον κ. Schäuble, ήταν απαίτηση και των 18 Ευρωπαίων υπουργών οικονομικών.

Η θέση αυτή τού Υπουργού Οικονομικών της Γερμανίας είναι άκρως προβληματική – όχι μόνο επειδή ταυτίστηκε με τον υπουργό χώρας που, λόγω της ιστορίας της και της επιρροής της, θα έπρεπε να μεριμνά για την ακεραιότητα της Ευρωζώνης, και όχι να την αμφισβητεί, αλλά και επειδή, κατά καιρούς, ο κ. Schäuble συνεχίζει να προβάλλει την τότε πρότασή του ως μία σοβαρή επιλογή η οποία, απλώς, δεν χρειάσθηκε ή δεν μπόρεσε να εφαρμοσθεί. Μάλιστα, επανειλημμένως έχει ισχυρισθεί ότι ο λόγος που η Ελλάς δυσκολεύεται να εφαρμόσει επιτυχώς το πρόγραμμα προσαρμογής είναι επειδή δεν έχει στην διάθεσή της το εργαλείο

* Διδάσκει στο Κολλέγιο Deree και είναι μέλος του Ακαδημαϊκού Συμβουλίου τού Ινστιτούτου Διπλωματίας και Διεθνών Σχέσεων του Κολλεγίου.

¹ Βλ., π.χ., το πολύ ενδιαφέρον άρθρο τού *Economist* της 9^{ης} Μαΐου 2015, “Germany and economics - Of rules and order: German ordoliberalism has had a big influence on policy during the euro crisis”· <http://www.economist.com/news/europe/21650565-german-ordoliberalism-has-had-big-influence-policy-during-euro-crisis-rules-and-order>.

² Wolfgang Schäuble : «Il n’y a pas de diktat allemand», *La Libération*, 19/10/2015· http://www.liberation.fr/planete/2015/10/19/wolfgang-schauble-il-n-y-a-pas-de-diktat-allemand_1407375.

της υποτιμήσεως.³ Με άλλα λόγια, δεν επρόκειτο περί μπλόφας, όπως κάλλιστα θα μπορούσε να νομίσει κανείς εκείνες τις ημέρες τού δημοψηφίσματος, αλλά περί μίας αξιόπιστης εναλλακτικής πολιτικής προτάσεως η οποία, κατά τον εμπνευστή της, θα είχε, μάλιστα, αποφέρει ανώτερα οικονομικά αποτελέσματα για την Ελλάδα.

Το “Grexit” τού Schäuble: μπλόφα ή εναλλακτική οικονομική επιλογή;

Όταν διέρρευσε στον Τύπο στις 11 Ιουλίου ότι ο κ. Schäuble είχε ζητήσει την προσθήκη, με αγκύλες, της ανωτέρω εναλλακτικής λύσεως – δηλ. τού λεγόμενου “time-out” – στο σχέδιο συμφωνίας της 13^{ης} Ιουλίου 2015, τούτο θεωρήθηκε από πολλούς ως μία εντελώς ανορθόδοξη, ακόμα και αντι-ευρωπαϊκή, κίνηση. Προκάλεσε δε σοβαρούς κλυδωνισμούς ακόμα και στην εσωτερική πολιτική σκηνή της Γερμανίας, με τον τέως Πρόεδρο της χώρας Joachim Gauck να εκφράζει την αποδοκιμασία του και την αντιπολίτευση να απειλεί με προσφυγή στο Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο επειδή ο Υπουργός δεν είχε ενημερώσει για τις προθέσεις του.

Παρ’ όλα αυτά, τοποθετούμενη στο ταραχώδες πολιτικό και διαπραγματευτικό πλαίσιο της περιόδου που ξεκίνησε την επομένη των εκλογών της 25ης Ιανουαρίου τού 2015, η πρωτοβουλία αυτή είχε την δική της λογική. Κατά τους υποστηρικτές της⁴, δεν ήταν «διασπαστική», αφού προέβλεπε την επάνοδο της Ελλάδος στην Ευρωζώνη μετά από ένα διάστημα, ίσως πέντε ετών. Δεν ήταν «καταστροφική» για την Ελλάδα, αλλά ούτε για την υπόλοιπη Ευρωζώνη, αφού υποτίθεται ότι θα οδηγούσε στην ενδυνάμωση της ελληνικής οικονομίας χάρις στην επακολουθήσασα (εξωτερική) υποτίμηση του επανεισαχθέντος εθνικού νομίσματος. (Επίσης – αν και τούτο δεν μπορούσε να λεχθεί δημοσίως – η λύση αυτή θα έδινε στην νέα ελληνική κυβέρνηση μία περίοδο χάριτος για να πειραματισθεί με την «άλλη» πολιτική της για την οποία είχε εκλεγεί από τον ελληνικό λαό και, αναλογιζόμενη το μεγάλο της λάθος, ενδεχομένως να ζητούσε να επιστρέψει, ως νομοταγής πολίτης πλέον, στην ομάδα). Στο κάτω-κάτω, η ελληνική κυβέρνηση ήταν αυτή που διετράνωνε σε όλα τα μήκη και πλάτη ότι θα «έσχιζε τα Μνημόνια».

³ Π.χ., “Schaeuble’s Grexit comment provokes reaction in Athens”, *eKathimerini*, 4/2/2016· <http://www.ekathimerini.com/205680/article/ekathimerini/news/schaeubles-grexit-comment-provokes-reaction-in-athens>

⁴ Όπως φάνηκε εκ των υστέρων, οι υποστηρικτές ήσαν ουκ ολίγοι: ένα σημαντικό μέρος της γερμανικής κοινωνίας, ένα μεγάλο κομμάτι των Χριστιανοδημοκρατών-CDU και Χριστιανοκοινωνιστών-CSU, αλλά και η μεγάλης επιρροής τάμπλοϊντ εφημερίδα Bild.

Αυτή ήταν, σχηματικά, η επίσημη εκδοχή. Όμως, για πολλούς παρατηρητές των εξελίξεων, επρόκειτο στην πραγματικότητα περί μίας καλοσχεδιασμένης, αν και υψηλού ρίσκου, προσπάθειας εκφοβισμού της ελληνικής πλευράς. Ακόμα καλύτερα, επρόκειτο για μία τακτική κίνηση που θα ξεσκέπαζε την άλλη μπλόφα, αυτή των Αθηνών.

Σε τι συνίστατο η ελληνική μπλόφα;

Η ελληνική μπλόφα, όπως επιβεβαιώθηκε μετά κι από τις αποκαλύψεις των κκ. Juncker, Moscovici και Schäuble σε συνεντεύξεις τους στον τηλεοπτικό σταθμό Artes, συνίστατο, βασικά, στο μεν εσωτερικό, στην προώθηση τού αφηγήματος της «σκληρής διαπραγμάτευσης», στο δε εξωτερικό, στην μη αποκάλυψη της πραγματικής στρατηγικής της ελληνικής κυβερνήσεως – εφ’ όσον στρατηγική υπήρχε, κάτι που αμφισβητεί ο κ. Juncker, πέραν της σχεδιασμένης κωλυσιεργείας και της επιθυμίας για μη-διαπραγμάτευση, όπως ερμηνεύθηκε η συμπεριφορά τού πρώην Υπουργού Οικονομικών κ. Γ. Βαρουφάκη. Απώτεροι στόχοι αυτής της τακτικής ήσαν, πρώτον, η χρονοτριβή για να μην εφαρμοσθούν οι μεταρρυθμίσεις και να μπορέσει η συζήτηση να εκτραπεί προς το θέμα της μείωσης του χρέους και, δεύτερον, να φθάσει ο χρόνος στο νήμα και να οπισθοχωρήσουν οι Ευρωπαίοι εταίροι, φοβούμενοι τις φοβερές επιπτώσεις μίας ελληνικής χρεωκοπίας. Αυτή η επιθυμία για μη-διαπραγμάτευση είναι που, κατά τον κ. Moscovici, οδήγησε τον κ. Schäuble στο συμπέρασμα ότι η συνεννόηση ήταν αδύνατη με την ελληνική Κυβέρνηση, και άρα ότι «αυτή η Ελλάδα δεν έχει νόμιμη θέσει πια στην Ευρωζώνη».⁶

Βεβαίως, ξέρουμε ότι η Ευρωζώνη δεν οπισθοχώρησε στις 30 Ιουνίου, ότι το Β’ Μνημόνιο εξέπνευσε, ότι η Ελλάδα δεν εξόφλησε μία οφειλόμενη πληρωμή στο ΔΝΤ (την μεγαλύτερη στην ιστορία τού οργανισμού), ότι έκλεισαν οι τράπεζες και ότι η ελληνική Κυβέρνηση προκήρυξε το δημοψήφισμα. Η προκήρυξη τού δημοψηφίσματος – ιδωθείσα σε όρους πολιτικής τής μπλόφας που η Κυβέρνηση ακολουθούσε έναντι των εταίρων – ισοδυναμούσε με μία τεράστια ρελάνς, με το διακύβευμα να έχει αυξηθεί γεωμετρικά, τόσο μάλλον που ο ίδιος ο Πρωθυπουργός της χώρας συνιστούσε στον λαό να ψηφίσει «Όχι»!

Η αντιπρόταση (ή “counterbluff”) Σώϊμπλε

Τότε ήταν που ο κ. Schäuble άρχισε να κυκλοφορεί για πρώτη φορά, μέσω συνεντεύξεων (στην Bild), την ιδέα περί “time-out”.⁷ Αυτό, όμως, που ταρακούνησε το ευρωπαϊκό κατεστημένο ήταν το άτυπο e-mail που έστειλε σε έναν περιορισμένο αριθμό υψηλών αξιωματούχων της Ευρώπης την Παρασκευή 10 Ιουλίου, πέντε ημέρες μετά το δημοψήφισμα

⁵ «Grèce, le jour d’après», ντοκυμενταίρ των Pierre Bourgeois και Jean Quatremer, Arte, 20/10/2015· <http://info.arte.tv/fr/grece-le-jour-dapres>.

⁶ Κατά τον κ. Βαρουφάκη, ο κ. Schäuble ήταν αυτός που, ήδη από τις πρώτες συναντήσεις του Eurogroup, είχε συμπήξει έναν συνασπισμό κρατών ο οποίος ήταν αποφασισμένος να αποκλείσει «οποιαδήποτε συμφωνία» με την Ελλάδα. Βλ. Yanis Varoufakis, *Dr Schäuble’s Plan for Europe: Do Europeans approve? – English version of my article in Die Zeit*, 17/7/2015· <http://yanisvaroufakis.eu/2015/07/17/dr-schaubles-plan-for-europe-do-europeans-approve-english-version-of-my-article-in-die-zeit/>.

⁷ Βλ., *The Telegraph*, “Greek exit from euro ‘could be temporary’, says Germany”, 4/7/2015; <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/greece/11718152/Greek-exit-from-euro-could-be-temporary-says-Germany.html>.

και παραμονές τού Eurogroup που θα έκρινε το μέλλον της Ελλάδος. Σύμφωνα με τον Guardian (22/10/2015)⁸, το e-mail αυτό παρέθετε την γερμανική άποψη ότι, εφ' όσον η ελληνική πλευρά δεν προχωρούσε στην εφαρμογή πιο δραστικών μεταρρυθμίσεων, θα έπρεπε να τής προσφερθεί η δυνατότης ενός "time-out". Στο πλαίσιο των σχετικών διαπραγματεύσεων για έξοδο που θα ακολουθούσαν, η Ε.Ε. θα μπορούσε να προσφέρει ακόμα και ένα γενναίο «κούρεμα» τού χρέους, κάτι που οι κανόνες της Ευρωζώνης δεν επιτρέπουν για χώρες που βρίσκονται εντός τού ενιαίου νομίσματος, αλλά και ένα πολύ γενναιόδωρο πρόγραμμα ανθρωπιστικής βοήθειας. Αυτό θα ήταν το «καρότο» προς τους Έλληνες για να φύγουν.⁹ Υπήρχε και το «μαστίγιο» σε περίπτωση που η Αθήνα αντιδρούσε στην προοπτική της εξόδου, μία πρόταση που θα καθιστούσε την παραμονή στην Ευρωζώνη ακόμα πιο επαχθή: ένα Γ', σκληρότερο, Μνημόνιο και την υποχρεωτική μεταβίβαση περιουσιακών στοιχείων αξίας €50 δισ. σε ένα ταμείο-καταπίστευμα με έδρα το Λουξεμβούργο, τα οποία θα διαχειριζόταν πλέον ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (το ESM). Παραμένει ανοικτό θέμα το εάν, προκειμένου να προχωρήσει το σχέδιο, θα έπρεπε πρώτα να το ζητήσει ρητώς η ελληνική κυβέρνηση, ή αντιθέτως, τούτο θα αφήνετο στην κρίση των Ευρωπαίων, βάσει δικής τους ερμηνείας για το κατά πόσον η χώρα μας είχε αρχίσει να συμμορφώνεται με τους όρους της δανειακής Συμφωνίας. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, φαίνεται ότι το e-mail Schäuble προκάλεσε δέος στους αποδέκτες του.

Στην συνέντευξη προς το Arte, ο κ. Moscovici λέει ότι πίστευε πως, βαθιά μέσα του, ο Wolfgang Schäuble δεν ήθελε το Grexit. Είπε, ακόμα, ότι η απειλή του Grexit ήταν ένα τακτικό όπλο τού Schäuble ώστε να υποκύψει ο Αλέξης Τσίπρας και να δεχθεί η Ελλάς τους όρους των Ευρωπαίων.

Και για αυτούς που θεωρούν ότι ο κ. Schäuble ήταν ο μόνος «κακός», ο κ. Juncker διευκρινίζει (στο ίδιο τηλεοπτικό πρόγραμμα) ότι άλλες χώρες ήσαν ακόμα πιο απαιτητικές έναντι της Ελλάδος από την Γερμανία, χωρίς όμως να επιβεβαιώνει την πληροφορία του κ. Schäuble ότι δεκαπέντε υπουργοί συμφώνησαν με την πρόταση περί time-out, με την οποίαν, ως γνωστόν, διεφώνησαν ανοικτά η Γαλλία, η Ιταλία και η Κύπρος, βάζοντας έτσι ένα τέλος σ' αυτή την συζήτηση.¹⁰

Η θεωρία των παιγνίων και ο κίνδυνος κατάληξης στο χειρότερο δυνατό αποτέλεσμα

Γιατί τον Ιούλιο ήρθαμε τόσο κοντά σε ένα τόσο καταστροφικό αποτέλεσμα; Ο λόγος είναι σχετικά απλός: αμφότερες οι πλευρές συμπεριφέρθηκαν με τρόπους που έμοιαζαν να αντιγράφουν εκείνα τα πρότυπα συμπεριφοράς που, κατά τα πλέον κλασσικά μοντέλα της

⁸ <http://www.theguardian.com/world/2015/oct/22/three-days-to-save-the-euro-greece>

⁹ Βέβαια, όπως επεσήμανε στις 16/7/2015 ο Αντιπρόεδρος της Κυβερνήσεως κ. Γ. Δραγασάκης, το καρότο θα έπρεπε να είναι τέτοιου μεγέθους ώστε να αποφευχθούν οι χειρότερες συνέπειες μίας επίσημης χρεωκοπίας: νέα σκληρά μνημόνια μεγάλης διάρκειας, καταφυγή στο «Κλαμπ των Παρισίων» και ατελείωτες δικαστικές διενέξεις με πανσπερμία δανειστών. Φυσικά, κάτι τέτοιο δεν είχε προσυμφωνηθεί.

¹⁰ Η αποδοχή, από τους υπολοίπους «15», της γερμανικής προσθήκης με αγκύλες δεν συνιστά αποδοχή της ουσίας της προτάσεως, ούτε καν σιωπηρή αποδοχή της, παρά μόνο αντανάκλα μία αναγνώριση τού δικαιώματος τού επισπεύδοντος να φέρει (απλώς) το θέμα προς συζήτηση.

θεωρίας των παιγνίων, όπως αυτό του “Prisoner’s Dilemma”, οδηγούν σχεδόν αναπόφευκτα στο χειρότερο δυνατόν αποτέλεσμα και για τους δύο παίκτες.

Σε αντίθεση με την καθιερωμένη πρακτική που ακολουθείται στις κοινοτικές διαπραγματεύσεις – όπου τα μέρη εξηγούν ευθύς εξ αρχής τους στόχους και επιδιώξεις τους, όσο μαξιμαλιστικοί κι εάν είναι αυτοί, και στη συνέχεια προβαίνουν σε μία σειρά αμοιβαίων υποχωρήσεων, μιας και μοιράζονται, υποτίθεται, την κοινή φιλοευρωπαϊκή πεποίθηση ότι, στην τελική ανάλυση, το αποτέλεσμα που θα προκύψει θα είναι καλύτερο από ένα μη αποτέλεσμα – στην περίπτωση των συζητήσεων μεταξύ της ελληνικής κυβέρνησης και των δανειστών προέκυψε ένα νέο συστατικό στοιχείο, και αυτό άκρως τοξικό: η εκατέρωθεν έλλειψη εμπιστοσύνης.

Στην προκειμένη περίπτωση, η διαπραγμάτευση είχε στοιχεία από τρεις διαφορετικές διαπραγματευτικές τακτικές:

- 1) To Prisoner’s Dilemma
- 2) To Chicken
- 3) To Security Dilemma

Στο Prisoner’s Dilemma, οι Αρχές κρατούν χωριστά τούς δύο κρατούμενους, με αποτέλεσμα αυτοί να μη μπορούν να συνεννοηθούν μεταξύ τους για το τι θα πουν στις Αρχές· επομένως, δεν έχουν εμπιστοσύνη ότι ο άλλος θα προβεί στην κατάλληλη αλτρουϊστική κίνηση (τουτέστιν, να σκεφθεί «ομαδικά» και να μην ομολογήσει) η οποία θα εξασφάλιζε το καλύτερο από κοινού αποτέλεσμα και για τους δύο (φυλάκιση ενός έτους, βάσει των υφισταμένων εναντίον τους στοιχείων). Γι’ αυτό επιλέγουν την εγωϊστική τακτική (να ομολογήσουν και οι δύο) καθώς, όπως τους έχει εξηγήσει ο εισαγγελέας, εάν ομολογήσει μόνο ο ένας, τότε αυτός θα λάβει μεν μία ελαφρά, τρίμηνη ποινή, αλλά ο άλλος θα τιμωρηθεί με κάθειρξη 10 ετών. Έτσι, έχουν κίνητρο να ομολογήσουν και οι δύο και να φυλακισθούν για πέντε χρόνια έκαστος, παρά να διακινδυνεύσουν δέκα. Η τακτική αυτή οδηγεί και τους δύο σε βαριές ποινές – πενταετή φυλάκιση – ενώ εάν είχαν λειτουργήσει αλτρουϊστικά/ομαδικά ή, απλώς, είχαν μπορέσει να προσυνεννοηθούν, θα ελάμβαναν μόνο την προβλεπόμενη μονοετή ποινή φυλακίσεως.

Το Chicken είναι το παιχνίδι που είδαμε να διαδραματίζεται στο κινηματογραφικό έργο «Επαναστάτης Χωρίς Αιτία» με τον James Dean και την Natalie Wood (1955) – η σκηνή με τα δύο αυτοκίνητα που τρέχουν στον γκρεμό: όποιος οδηγός πηδήξει πρώτος από το αυτοκίνητο είναι ο φοβισιάρης (η «κότα»), και θεωρείται ο ηττημένος του παιχνιδιού. Έτσι σκοτώθηκε ο αντίζηλος του James Dean.

Τέλος, έχουμε το Security Dilemma, όρος που χρησιμοποιείται στις Διεθνείς Σχέσεις για να περιγραφεί μία κατάσταση όπου ενέργειες ενός κράτους οι οποίες αποσκοπούν στην ενδυνάμωση της ασφάλειάς του (αύξηση στρατιωτικών δαπανών, σχηματισμός συμμαχιών) οδηγούν άλλα κράτη να απαντήσουν με παρόμοια μέτρα, προκαλώντας αυξημένη ένταση που μπορεί να φθάσει μέχρι την σύγκρουση, ακόμα και όταν καμμία πλευρά δεν την επιθυμούσε αρχικά.

Η ελληνική διαπραγμάτευση είχε στοιχεία και από τις τρεις τακτικές. Όμως, αυτό που δεν συνειδητοποίησε ο κ. Βαρουφάκης, αλλά ούτε και οι δανειστές, είναι ότι όταν υπάρχει

έλλειψη εμπιστοσύνης, η άλλη πλευρά προετοιμάζεται για τα χειρότερα. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, αυξάνονται οι πιθανότητες να προκύψει, ακριβώς, το χειρίστο αποτέλεσμα. Όταν δε οι δύο παίκτες δεν είναι ίσης ισχύος, προκύπτει ένα θέμα κατανομής του κόστους του κακού αποτελέσματος. Φυσικά, ο πιο ισχυρός, ο οποίος ανέλαβε και τον ρόλο τού κριτή όταν έληξε η διαπραγμάτευση, φόρτωσε το μεγαλύτερο βάρος στον πιο αδύναμο. Όπως είπε ο κ. Juncker, «δεν καταλαβαίνω γιατί ο κ. Τσίπρας απέρριψε τις προτάσεις μας του τέλους Ιουνίου και δέχθηκε το πολύ βαρύτερο πακέτο τού Ιουλίου».

Αυτή η απόληξη είναι που οδήγησε την Νομική Σχολή τού Harvard να κατατάξει την ελληνική διαπραγματευτική τακτική ως την χειρότερη τού 2015.

Φοβάται ο Γιάννης το θεριό και το θεριό τον Γιάννη

Οι επιφυλάξεις των Ευρωπαίων έναντι της νέας αριστεροδεξιάς ελληνικής κυβερνήσεως ήσαν γνωστές υπό το φως των σφοδρών αντι-μνημονιακών δηλώσεων των δευτέρων προ-και μετεκλογικά. Ταυτοχρόνως, η διακεκρυγμένη επιθυμία των Αθηνών για παραμονή στο Ευρώ, αλλά με απόρριψη βασικών στοιχείων των δανειακών συμφωνιών, αν όχι της ίδιας της πεμπτουσίας των, ενείχε, στα μάτια των δανειστών, ένα σοβαρό στοιχείο αντιφατικότητας και ασυμβατότητας με τον τρόπο που αντιλαμβάνοντο οι τελευταίοι την ONE και τις γενικώτερες υποχρεώσεις που αυτή συνεπάγεται: αυτό, ευθύς εξ αρχής, άνοιγε την δυνατότητα η ελληνική πλευρά να οδηγηθεί – ως λογική απόρροια των θέσεών της, και όχι κατ' ανάγκην ως αποτέλεσμα προμελετημένου σχεδιασμού – στην ρήξη και άρα στην έξοδο από το ευρώ.

Μάλιστα, περιπλέκοντας τα πράγματα έτι περαιτέρω, ο κ. Βαρουφάκης, όταν αναφερόταν στο ενδεχόμενο της ρήξης, δεν την χαρακτήριζε απλώς ως μία απευκταία και ανεπιθύμητη συνέπεια της αποτυχίας των διαπραγματεύσεων, αλλά, σε ορισμένες περιπτώσεις, την προέβαλλε ακόμα κι ως ένα όπλο στην φαρέτρα της ελληνικής πλευράς. Με αυτόν τον τρόπο οδηγούσε – εκουσίως ή ακουσίως, άγνωστον – την ελληνική μπλόφα στην λογική απόληξή της: στην απειλή τού “mutually assured destruction”, θυμίζοντας κατά έναν τρόπο την αμοιβαία αμερικανοσοβιετική πυρηνική απειλή της εποχής του Ψυχρού Πολέμου.

Η ευρωπαϊκή πλευρά θεωρούσε πλέον ότι η ελληνική κυβέρνηση, προκειμένου να γίνει πειστική, απειλούσε ακόμα και με αυτοκτονία: για τους Ευρωπαίους, η χρεωκοπία της Ελλάδος και η έξοδός της από το ευρώ, όσο ανεπιθύμητη και εάν ήταν, θα προκαλούσε πολύ μεγαλύτερη βλάβη στην Ελλάδα απ' ό,τι στην υπόλοιπη Ευρωζώνη· κι αυτό, χάρις στα προληπτικά μέτρα που η τελευταία είχε πάρει εν τω μεταξύ, όπως η ίδρυση τού Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας (ESM) και το πρόγραμμα απεριορίστων αγορών κρατικών ομολόγων της ΕΚΤ. Εν τω μεταξύ, είχε εξανεμισθεί και το πρωτογενές πλεόνασμα του κρατικού προϋπολογισμού λόγω των κακών χειρισμών όλων των τελευταίων μηνών, με αποτέλεσμα η Ελλάς να έχει χάσει το πιο ισχυρό διαπραγματευτικό της χαρτί και να χρειάζεται πάλι χρηματοδοτική στήριξη. Η Ευρώπη, λοιπόν, άρχισε να κάνει σχέδια για το ενδεχόμενο μίας εξόδου της Ελλάδος από την Ευρωζώνη. Μετά από φήμες μηνών περί υπάρξεως τόμου 1.000 σελίδων κλειδωμένου στο γραφείο τού Προέδρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ο κ. Juncker – καίτοι, κατά γενική ομολογία, ο καλύτερος φίλος της Ελλάδος σε όλη αυτή την περιπέτεια – παρεδέχθη στις αρχές Ιουλίου ότι «η Επιτροπή είναι

προετοιμασμένη για τα πάντα [...] Έχουμε σενάριο για το Grexit, επεξεργασμένο με κάθε λεπτομέρεια».¹¹

Κατόπιν αυτού, ήταν θέμα χρόνου πριν αρχίσουν να διαρρέουν οι πληροφορίες περί Plan B τού Γ. Βαρουφάκη.¹² Σύμφωνα με αποκαλύψεις τού ιδίου στο περιοδικό *New Statesman*,¹³ μία μικρή ομάδα είχε αρχίσει από τις αρχές Φεβρουαρίου να επεξεργάζεται ένα αμυντικό σχέδιο για την περίπτωση που έσπρωχναν την Χώρα εκτός ευρώ. Την εντολή είχε δώσει ο ίδιος ο Πρωθυπουργός, όπως είπε ο ίδιος στην Βουλή στις 31 Ιουλίου: «Φυσικά, έπρεπε να κάνουμε σχέδια προκειμένου να διαχειρισθούμε μία κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Θα μάς θεωρούσατε υπόλογους εάν δεν το είχαμε κάνει. Καλύτερα να ρωτήσετε αυτούς που προετοίμαζαν ένα Grexit [...] Δεν έχετε ακούσει τίποτα για το 1000-σέλιδο σχέδιο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής περί Plan B; Πρωτοακούσθηκε το 2012 και συνεχώς επικαιροποιείται [...] Δεν έπρεπε, ως Κυβέρνηση, να σχεδιάσουμε την άμυνά μας εναντίον τού ενδεχομένου ενός Grexit; Ήταν υποχρέωσή μας», είπε, επαναλαμβάνοντας πως το σχέδιο αυτό ήταν αποκλειστικά και μόνο για την προετοιμασία της άμυνας της Χώρας και όχι για να θέσει εκείνος σε κίνηση μία έξοδο από το ευρώ. Αν το ήθελε, εξήγησε, θα το είχε κάνει μετά από την νίκη στο δημοψήφισμα.¹⁴

Πρόκειται περί μνημείου ασυνεννοησίας. Με την διαφορά ότι οι Ευρωπαίοι είχαν όλους τους άσους στο μανίκι τους, όπως φάνηκε εκ τού αποτελέσματος: απόλυτη συνθηκολόγηση της ελληνικής πλευράς: πλήρης ανάληψη, από την χώρα μας, των επιπροσθέτων βαρών που συσσωρεύθηκαν λόγω της κωλυσιεργίας της περιόδου Ιανουαρίου-Ιουνίου· αποπομπή του κύριου αρχιτέκτονα της ελληνικής «στρατηγικής» κ. Γ. Βαρουφάκη¹⁵· και διάσπαση του κυβερνώντος κόμματος και εκτοπισμός της πιο ακραίας πτέρυγας του. Αξίζει να θυμηθούμε εδώ την αφοπλιστικής ευλικρίνειας ομολογία του αντιπροέδρου της Κυβερνήσεως κ. Γιάννη Δραγασάκη στην ΕΡΤ (12/8/2015): «Πιστεύαμε πως αν απειλούσαμε με έξοδο, οι Ευρωπαίοι θα τρόμαζαν. Αποδείχθηκε λάθος εκτίμηση. Πριν από τρία χρόνια μπορεί αυτό να ίσχυε, αλλά

¹¹ "EU Commission Has Grexit Scenario Prepared, Juncker Says", BLOOMBERG, 8/7/2015· <http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-07-07/juncker-eu-commission-has-grexit-scenario-prepared-in-detail>.

¹² Γερμανοί οικονομολόγοι όπως ο Hans-Werner Sinn δηλώνουν ενήμεροι περί υπάρξεως Plan B τού κ. Βαρουφάκη τουλάχιστον από τον Μάιο 2015. Βλ., "Varoufakis's Great Game", Project Syndicate, 29/5/2015· <http://www.project-syndicate.org/commentary/varoufakis-ecb-grexit-threat-by-hans-werner-sinn-2015-05>.

¹³ "Yanis Varoufakis full transcript: our battle to save Greece", *New Statesman*, 13/7/2015; <http://www.newstatesman.com/world-affairs/2015/07/yanis-varoufakis-full-transcript-our-battle-save-greece>

¹⁴ "Tsipras: 'I asked for emergency defence plan but grexit was not our intention", ANAmpa.gr, <http://www.amna.gr/english/articleview.php/articleview.php?id=10806>.

¹⁵ Όπως παραδέχεται ο ίδιος, «λίγο μετά την ανακοίνωση των αποτελεσμάτων τού δημοψηφίσματος, έγινα κοινωνός της προτιμήσεως ορισμένων συμμετεχόντων στο Eurogroup και διαφόρων 'εταίρων' για 'απουσία' μου από τις συνεδριάσεις του [...] Γι' αυτό αποχωρώ σήμερα [...]». Βλ. Y. Varoufakis, "Minister No More!", 6/7/2015· <http://yanisvaroufakis.eu/2015/07/06/minister-no-more/>.

στο μεταξύ κι εκείνοι πήραν τα μέτρα τους. Προς έκπληξή μας, ο κ. Σόιμπλε πρότεινε, αν θέλαμε να βγούμε από το ευρώ, να μάς βοηθήσει κιόλας».16 17

Ο τακτικισμός πίσω από το “time-out”: βραχυπρόθεσμο όφελος, μακροπρόθεσμη ζημία

Κατόπιν της κατά κράτος επικρατήσεως των Ευρωπαίων (ή, αν θέλετε, του «θεριού»), αξίζει να αναρωτηθούμε γιατί ο κ. Schäuble επανέρχεται συνεχώς επί του θέματος τού “time-out”.

Υπάρχουν δύο τινά: πρώτον, επαναλαμβάνοντας ότι το “time-out” παραμένει μία αξιόπιστη εναλλακτική πρόταση, επιθυμεί η γνωστή μπλόφα/απειλή να διατηρηθεί εν ισχύ έως ότου συμμορφωθούν στην πράξη οι Έλληνες· δεύτερον, πιστεύει πραγματικά ότι, εφ’ όσον η χώρα μας απεδεικνύετο ανίκανη να εφαρμόσει το πρόγραμμα προσαρμογής, η αποτομή της Ελλάδος θα ισχυροποιούσε την ελληνική οικονομία χάρις στην επακολουθήσασα υποτίμηση, οπότε η Ελλάς θα επέστρεφε μετά από μερικά χρόνια και θα ανελάμβανε εκ νέου τις ευθύνες της συμμετοχής στην ΟΝΕ αλλά υπό πολύ καλύτερες προϋποθέσεις.

Υπάρχει, όμως, και μία τρίτη εκδοχή: ο κ. Schäuble ήθελε να επαναφέρει στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι το θέμα του «σκληρού πυρήνα» και άρα εχρειάζετο την θυσία έστω μίας Ιφιγένειας. Το ζήτημα αυτό θα μάς απασχολήσει στο τέλος.

Άρα, τι ισχύει απ’ όλα αυτά; Μάλλον ισχύουν, σε διαφορετικούς βαθμούς, και οι τρεις εκδοχές. Αλλά όλες εμπεριέχουν τεράστια προβλήματα.

Εφ’ όσον πρόκειται περί μπλόφας/τακτικής απειλής, η γερμανική στάση πάσχει καθότι φαίνεται να θέτει τους τακτικισμούς υπεράνω των θεμελιωδών αρχών της νομισματικής ενοποιήσεως, με πρωτεύουσα αυτήν της έννοιας του αμετάκλητου χαρακτήρα της ΟΝΕ. Μάλιστα, η θέση αυτή εκπορεύεται όχι, π.χ., από μία μερίδα του γερμανικού κοινοβουλίου ή κάποιας επιτροπής του – οπότε τότε θα μπορούσε, ενδεχομένως, να χρησιμοποιηθεί ως ένα είδος διαπραγματευτικού μοχλού από την γερμανική κυβέρνηση – αλλά από τον πιο αρμόδιο εκφραστή τού ιδίου τού επισήμου γερμανικού κράτους. Γίνεται δε ακόμα πιο ακατανόητη από το γεγονός ότι παραβιάζει, εκ πρώτης όψεως, ακόμα και βασικές αρχές της ίδιας της γερμανικής σκέψεως – όπως αυτή εκφράζεται από το γερμανικό δόγμα τού “Ordoliberalismus”. Το δόγμα αυτό, ως γνωστόν, πρεσβεύει την λιτότητα, την ευθύνη και την προσήλωση στους κανόνες, και μάλιστα δεν στερείται και ηθικών προεκτάσεων. Οπότε το να συνιστάται για την περίπτωση της Ελλάδος η έξοδος από την Ευρωζώνη (έστω και προσωρινή) και άρα η αποδέσμευσή της από το αυστηρό πλαίσιο αρχών και συμπεριφοράς της ΟΝΕ που φέρει και την γερμανική οικονομικοφιλοσοφική σφραγίδα, σημαίνει ότι άλλος κώδικς συμπεριφοράς θεωρείται κατάλληλος για την Γερμανία και τις άλλες χώρες μέλη του ευρώ, και άλλος για την Ελλάδα, ιδίως όταν ο ίδιος ο Γερμανός Υπουργός Οικονομικών παραδέχεται χωρίς καμμία επιφύλαξη πως η χώρα του ήταν η πρώτη, με την Γαλλία, που παρεβίασε, το 2002-3, τον κανόνα περί δημοσιονομικού ελλείμματος¹⁸ και – προσθέτουμε

¹⁶ <http://tvxs.gr/news/ellada/dragasakis-den-yparxei-kalo-mnimonio>

¹⁷ Μπορεί η πρόταση «να βοηθήσει κιόλας» η Ευρωζώνη την Ελλάδα να αποχωρήσει να ήταν αριστοτεχνική από διαπραγματευτικής απόψεως, αλλά στιγμάτισε – τουλάχιστον όσον αφορά τις εντυπώσεις – την Γερμανία ως μία χώρα που δεν θα έκανε “all it takes” για να διασώσει την Ευρωζώνη με την σημερινή της μορφή.

¹⁸ Στην συνέντευξη στην Bild (βλ. The Telegraph, 4/7/2015, όπ. αν.).

εμείς – χωρίς να υποστεί καμία από τις προβλεπόμενες κυρώσεις. Οι προεκτάσεις αυτής της έμμεσης κατηγοριοποίησης των κρατών με όρους οιονεί «ηθικής αξιοσύνης» βαίνουν, δυστυχώς, πέραν τού οικονομικού και τεχνοκρατικού και γι' αυτό είναι άκρως ανησυχητικές.

Το αδιέξοδο των υποτιμήσεων

Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι δεν ήταν η μπλόφα η βασική αιτιολογία πίσω από την πρόταση Schäuble, και ότι ο Γερμανός υπουργός εμφορείτο από μία ειλικρινή επιθυμία να διευκολύνει την ελληνική πλευρά, μιας και η τελευταία δεν εδέχετο/δεν μπορούσε να προβεί σε όλες τις θυσίες που συνεπάγεται το πρόγραμμα προσαρμογής: κατά την άποψη αυτή, με μια υποτίμηση, η Ελλάς θα μπορούσε να αντιμετωπίσει μερικά από τα ζητήματα που καθιστούσαν την οικονομία της σκληρωτική και μη ανταγωνιστική. Βεβαίως, μ' αυτήν την έννοια ο κ. Σώϊμπλε αυτομάτως κατέταξε τον εαυτό στο λόμπυ των δραχμιστών.

Εάν ο κ. Schäuble προσυπογράφει την – κατά τα άλλα, παραδοξολογική – θεωρία τού “time-out” για οικονομικούς λόγους, εδώ θα πρέπει να αναρωτηθούμε ποιοί συμβουλεύουν πραγματικά τον Υπουργό Οικονομικών της Γερμανίας και από πού αντλεί τις ιδέες του.

Την απάντηση λίγο-πολύ την ξέρουμε.

Δύο γνωστοί οικονομολόγοι έχουν γράψει τα τελευταία χρόνια υπέρ μίας προσωρινής εξόδου.

Ο πρώτος οικονομολόγος είναι ο Καθ. Martin Feldstein τού Harvard, γνωστός επικριτής (κατ' άλλους, πολέμιος) τού όλου εγχειρήματος της ΟΝΕ τουλάχιστον από το 1997.¹⁹ Σε άρθρο του στους *Financial Times* της 16^{ης} Φεβρουαρίου 2010,²⁰ ο κ. Feldstein πρότεινε την προσωρινή εγκατάλειψη τού ευρώ από την Ελλάδα και την επιστροφή της στην Ευρωζώνη μετά από λίγα χρόνια σε μια πιο ανταγωνιστική ισοτιμία.

Καθ' όλο το διάστημα αυτό, η Ελλάς θα συνέχιζε, αναγκαστικά, να εφαρμόζει ένα αυστηρό πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής, αλλά τουλάχιστον οι συνέπειές του δεν θα ήσαν τόσο οδυνηρές αφού παράλληλα θα αυξάνοντο οι εξαγωγές και θα περιορίζοντο οι εισαγωγές: «το ελληνικό ΑΕΠ και η απασχόληση μπορεί ακόμα και να αυξηθούν εάν η αύξηση των εξαγωγών και η μείωση των εισαγωγών προσέθεταν πιο πολύ στην εγχώρια παραγωγή και απασχόληση απ' ό,τι χανόταν μέσω των αυξημένων φόρων και της περικοπής κρατικών δαπανών». Βεβαίως, το εάν, πρώτον, η όποια ελληνική κυβέρνηση θα μπορούσε να αντισταθεί στον πειρασμό να απαλύνει τις επιπτώσεις της λιτότητας μέσω της εφαρμογής μιας πιο χαλαρής (πληθωριστικής) νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής (τώρα που θα είχαν εκλείψει τα επάρατα ξενόφερτα σκληρά μνημόνια, οι επιτηρητές και η ανάγκη για την περιοδική χρηματική «δόση»), όπως γίνεται κατά κόρον παγκοσμίως, ακυρώνοντας γρήγορα τα οφέλη της υποτιμήσεως· και, δεύτερον, το εάν οι ακριβότερες εισαγωγές θα έπλητταν ή

¹⁹ Martin Feldstein, “EMU and International Conflict”, *Foreign Affairs*, November/December 1997 Issue; <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/1997-11-01/emu-and-international-conflict>

²⁰ Martin Feldstein, “Let Greece take a eurozone ‘holiday’”, *Financial Times*, 16/7/2010· <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/72214942-1b30-11df-953f-00144feab49a.html#axzz3q393SauA>.

όχι υπερβολικά τα οικογενειακά εισοδήματα,²¹ είναι δύο θέματα τα οποία προσπερνά ο κ. Feldstein.

Ο έτερος θιασώτης τού “time-out” είναι ο Γερμανός οικονομολόγος Hans-Werner Sinn. Σε πολυάριθμα άρθρα του τα τελευταία χρόνια, ο γνωστός καθηγητής του Πανεπιστημίου τού Μονάχου και πρώην πρόεδρος του οικονομικού Ινστιτούτου IfO του Μονάχου και μέλος του επιστημονικού συμβουλίου τού γερμανικού υπουργείου οικονομικών συστηματικά πρεσβεύει την αποχώρηση της Ελλάδος από την Ευρωζώνη, με μοναδικό επιχείρημα τα οφέλη που, κατά την κλασσική οικονομική θεωρία, συνοδεύουν μία υποτίμηση (αύξηση εξαγωγών, μείωση εισαγωγών και τόνωση της παραγωγής εγχωρίων υποκατάστατων, προσέλκυση ξένων κεφαλαίων χάρις στις θελκτικότερες τιμές των εν Ελλάδι περιουσιακών στοιχείων, κτλ). Παράλληλα, ο κ. Sinn μιλάει για την ανάγκη ελάφρυνσης του χρέους, παροχής ανθρωπιστικής βοήθειας για την προμήθεια εισαγωγών πρώτης ανάγκης, αλλά και την δυνατότητα επιστροφής στο ευρώ στο απώτερο μέλλον.²² Πρόκειται, δηλαδή, για το τρίπτυχο που φαίνεται να έχει ασπασθεί ο Γερμανός υπουργός – παρά την ύπαρξη συντριπτικά μεγαλύτερου αριθμού οικονομολόγων και αναλυτών τραπεζών σε όλη την Ευρώπη, αλλά και στην Γερμανία, που προσπαθούν να αποδείξουν γιατί ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα γονάτιζε ακόμα περισσότερο την ελληνική οικονομία. Πρόκειται περί μίας «περιθωριακής» τοποθέτησεως, όσους υποστηρικτές κι αν έχει στην γερμανική κοινή γνώμη, και γι’ αυτόν τον λόγο και μόνο κάνει εντύπωση που προωθήθηκε στην κεντρική ατζέντα της γερμανικής κυβερνήσεως.

Νομικά, θεσμικά, οικονομικά και πολιτικά προσκόμματα: όταν η πολιτική υπερκεράζει τις πολιτικές

Όμως, το πραγματικό πρόβλημα δεν είναι εάν η άποψη αυτή έχει υποστηρικτές ή όχι. Είναι ότι πάσχει από οικονομικής, νομικής, θεσμικής και πολιτικής απόψεως.

Ας τα δούμε με την σειρά, αφήνοντας το οικονομικό μέρος για πιο μετά καθ’ότι χρήζει ειδικώτερης αναλύσεως.

²¹ Μάλιστα, ο Καθ. Feldstein ισχυρίζεται ότι οι ακριβότερες εισαγωγές δεν θα έπλητταν ιδιαίτερα τα εισοδήματα δεδομένου ότι οι εισαγωγές «αντιστοιχούν μόνο στο 20% τού ΑΕΠ», πράγμα που δεν αληθεύει. Σύμφωνα με στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας, ο ακριβής αριθμός τότε (2010) ήταν 30,7% (μία απόκλιση 50%!). Επίσης, αγνοεί ότι, στην κατηγορία των εισαγωγών, εμπίπτουν και αγαθά πρώτης ανάγκης όπως είναι η ενέργεια και τα τρόφιμα, στα οποία η χώρα μας επιδεικνύει μία ιδιαίτερη εξάρτηση. Βλ., <http://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.ZS?page=1>. Τέλος, αγνοεί τις επιπτώσεις που θα είχε στο σύστημα εγχώριας παραγωγής, και στις προσπάθειες βελτιώσεώς του, η άνοδος της τιμής των εισαγόμενων ενδιαμέσων αγαθών – βλ. κατωτέρω.

²² Βλ., π.χ., Hans-Werner Sinn, “Why Greece Should Leave the Eurozone”, *International New York Times*, 25/7/2015· http://www.nytimes.com/2015/07/25/opinion/why-greece-should-leave-the-eurozone.html?_r=0. Σε άλλα του κείμενα μιλάει ακόμα και για την επιβολή «ειδικών» μέτρων εν όσω ισχύει το “time-out”: ειδικούς φόρους στις εισαγωγές, ειδικά κίνητρα για νέα εγχώρια παραγωγή και εξαγωγές, και, πάνω απ’ όλα, ειδικά κίνητρα για νέες ξένες επενδύσεις. Εννοείται πως τα μέτρα αυτά είναι εντελώς ασύμβατα με παραμονή στην Ενιαία Αγορά και, άρα, στην Ε.Ε., και γι’ αυτό δεν είναι εύκολο να καταλάβει κανείς γιατί τα προτείνει καν.

Υπάρχουν σοβαρότατοι λόγοι – πέραν των οικονομικών – που δεν θα έπρεπε να έχει γίνει ποτέ συζήτηση περί προσωρινού “Grexit”.

Ο πρώτος είναι **νομικός**. Οι συνθήκες της Ε.Ε. δεν προβλέπουν την έξοδο μίας χώρας από την Ευρωζώνη – για απόλυτα λογικούς θεσμικούς λόγους που θα αναφέρω σε λίγο.²³ Επομένως, τίθεται το ερώτημα πώς είναι δυνατόν ένας υπουργός οικονομικών ενός Κράτους Μέλους της Ευρωζώνης να προτείνει κάτι που στην ουσία είναι παράνομο. Άλλοι θετικές προτάσεις για την βελτίωση της αρχιτεκτονικής της ΟΝΕ – και αυτές έχουν κάθε λόγο να γίνονται – και άλλο η αμφισβήτηση της ίδιας της νομικής υπόστασής της. Γιατί; Διότι όταν εκφράζονται θέσεις που εναντιώνονται απολύτως στην νομιμότητα, δημιουργούνται τεράστια προβλήματα αξιοπιστίας σχετικά με την στερεότητα των θεμελίων της Νομισματικής Ενώσεως. Επομένως, υπονομεύουν ευθέως το ενιαίο νόμισμα.

Αυτές οι σκέψεις είναι που ανάγκασαν τον αντιπρόεδρο της ΕΚΤ Vitor Constâncio να παρέμβει και να δηλώσει, σε μια συνέντευξη στο πρακτορείο Reuters στις 16 Σεπτεμβρίου 2015, ότι η απειλή εξώθησης της Ελλάδας από την ευρωζώνη «δεν εκτοξεύθηκε ποτέ ως αληθινή διότι δεν θα ήταν νόμιμη» (*sic*). Και μάλιστα προσέθεσε ότι είναι πλέον απαραίτητο τώρα να «απαλείψουμε τις αμφιβολίες που παραμένουν ως προς την βιωσιμότητα του νομισματικού μπλοκ.»²⁴

Ο άλλος λόγος που δεν μπορούμε να μιλάμε για “time-out” είναι **θεσμικός**. Το κύριο θεσμικό επιχείρημα εναντίον του προσωρινού “Grexit” είναι ότι αποδοχή της εννοίας της προσωρινότητας της ιδιότητας τους μέλους της Ευρωζώνης, και η δυνατότης εισόδου-εξόδου-επανεισόδου, μετατρέπει την ΟΝΕ σε κάτι παραπλήσιο μίας ζώνης σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών με δυνατότητα αναπροσαρμογής της ισοτιμίας ενός εκάστου μέλους. Αυτό, βεβαίως, δεν είναι νομισματική ένωση. Παραπέμπει σε αυτό που προηγήθηκε της Ενώσεως που εγκαθιδρύθηκε την 1^η Ιανουαρίου 1999, δηλ. μια περίοδος δεκαετιών κατά την διάρκεια της οποίας ήσαν συχνές οι συναλλαγματικές εντάσεις, αναταράξεις και κρίσεις. Η πεποίθηση περί της ασυμβατότητας των τελευταίων με την ομαλή λειτουργία της Ενιαίας Αγοράς ήταν αυτό που οδήγησε τους Ευρωπαίους ηγέτες στην τελική απόφαση να καταργηθούν τα εθνικά νομίσματα. Η επανεισαγωγή της δυνατότητας αναπροσαρμογής της ισοτιμίας μίας χώρας ανοίγει πάλι το παράθυρο για κερδοσκοπικές κινήσεις σαν αυτές που οδήγησαν στην εκδίωξη της Μεγάλης Βρεταννίας και της Ιταλίας από τον Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών τον Σεπτέμβριο του 1992, που σχεδόν κατέστρεψε, τότε, τον δρόμο προς το ευρώ (και ίσως έβαλε την ταφόπλακα στην συμμετοχή της Μεγάλης Βρεταννίας στο ενιαίο νόμισμα). Και όμως, οι αγορές είναι πιθανόν να θελήσουν να δοκιμάσουν εκ νέου την αποφασιστικότητα των κυβερνήσεων να παραμείνουν στο ευρώ, δεδομένου και τού αυξημένου πολιτικού κόστους σήμερα λόγω της εντάσεως του λαϊκισμού και τού εθνικισμού. Το προσωρινό “Grexit”, επομένως, πάει την Ευρώπη δεκαετίες πίσω, ίσως και στο 1970, πριν ακόμα και από το Σχέδιο Werner το οποίο πρότεινε, τότε, το

²³ Για πρώτη φορά, η Συνθήκη της Λισσαβώνας (άρθρο 50), που ετέθη εν ισχύ την 1/12/2009, προέβλεπε την δυνατότητα ενός Κράτους Μέλους να αποχωρήσει από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Μία χώρα που θα θελήσει να αποχωρήσει από την Ευρωζώνη θα πρέπει να κάνει χρήση του άρθρου 50 και να αποχωρήσει και από την Ε.Ε.

²⁴ <http://uk.reuters.com/article/2015/09/16/uk-ecb-constancio-idUKKCN0RGOKP20150916>

αμετάκλητο κλείδωμα των ισοτιμιών ως προοίμιο της εισαγωγής του κοινού νομίσματος μέχρι το 1980.

Ας έρθουμε τώρα στην **οικονομικού** τύπου επιχειρηματολογία.

Είναι πολλοί οι οικονομολόγοι που έχουν επισημάνει ότι το πρόβλημα ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας δεν είναι πρόβλημα πραγματικής ισοτιμίας αλλά διαρθρωτικό.²⁵ Κατ' αυτή την άποψη, ακόμα και με μία υποτίμηση δεν είναι βέβαιο ότι θα αυξάνοντο οι εξαγωγές, και τούτο λόγω της ακαμψίας της παραγωγικής δομής της και της μη ελκυστικότητας των αγαθών που προσφέρει. Μια ματιά στα στατιστικά στοιχεία αποδεικνύει ότι, παρά την μεγάλη μείωση των ελληνικών ημερομισθίων τα τελευταία χρόνια (βασικό συστατικό της εσωτερικής υποτίμησης), οι εξαγωγές δεν μπόρεσαν να πάρουν την ανιούσα, σε αντίθεση με ό,τι έγινε, π.χ., στην Ιρλανδία, στην Πορτογαλία και στην Ισπανία όπου, χάρις στις συγκρατημένες αυξήσεις των ονομαστικών ημερομισθίων, βελτιώθηκε αισθητά η *σχετική* ανταγωνιστικότητα του συντελεστού εργασίας²⁶ και, εν συνεχεία, η όλη κατάσταση στο ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών τους. Στην περίπτωση της Ελλάδος, όπου η κατάσταση πήρε πολύ πιο δραματική μορφή – με το μισθολογικό κόστος να μειώνεται κατά περίπου 20% από το 2010²⁷, η μη μετουσίωση των χαμηλοτέρων ονομαστικών ημερομισθίων σε αύξηση των εξαγωγών θα πρέπει να οφείλεται σε μία σειρά λόγων που, κατ' αρχήν, δεν θα μπορούσε να θεραπεύσει ούτε μία εξωτερική υποτίμηση (λόγοι που, κατά πολλούς, θα έπρεπε να είχαν αντιμετωπισθεί πιο επαρκώς, αποτελεσματικώς και εγκαίρως από τα Μνημόνια²⁸): ολιγοπωλιακές καταστάσεις στους εξαγωγικούς κλάδους οι οποίες μετατρέπουν τα εν δυνάμει οφέλη του χαμηλοτέρου εργατικού κόστους όχι σε χαμηλότερες (δηλ., πιο ανταγωνιστικές) τιμές αλλά σε υψηλότερα κέρδη· ο κατακερματισμένος χαρακτήρας της ελληνικής παραγωγικής δομής που δυσκολεύει την αποτελεσματική αξιοποίηση των ευκαιριών που παρουσιάζονται στο εξωτερικό· μία Διοίκηση που παρεμποδίζει, με τα προσκόμματα που θέτει στην επιχειρηματικότητα, την αναδιάρθρωση της παραγωγικής

²⁵ Ένας από τους πιο πειστικούς είναι ο Καθ. Ricardo Hausmann του Πανεπιστημίου Harvard. Βλ., “Austerity Is Not Greece’s Problem”, Project Syndicate, 3/3/2015· <http://www.project-syndicate.org/commentary/greece-export-problem-by-ricardo-hausmann-2015-03>.

²⁶ Βλ., π.χ., Guntram B. Wolff, “Why Grexit would not help Greece”, *Bruegel* Blog Post, 6/1/2015· <http://bruegel.org/2015/01/why-grexit-would-not-help-greece/>.

²⁷ <https://data.oecd.org/lprdy/labour-compensation-per-hour-worked.htm>

²⁸ Βλ. π.χ., (1) Κ. Α. Παπαδόπουλος, «Η Πραγματικής Σημασία της Εξωστρέφειας και των Μεταρρυθμίσεων», Eurobank Research, «Οικονομία και Αγορές», Τόμος VIII, Τεύχος 7, Δεκέμβριος 2013· https://www.eurobank.gr/Uploads/Reports/01_%CE%9F%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%AF%CE%B1%20%CE%BA%CE%B1%CE%B9%20%CE%91%CE%B3%CE%BF%CF%81%CE%AD%CF%82_191213.pdf, και (2) Guntram B. Wolff, “Olivier Blanchard fails to recognise two major IMF mistakes in Greece”, *Bruegel* Blog Post, 13/7/2015· <http://bruegel.org/2015/07/olivier-blanchard-fails-to-recognise-two-major-imf-mistakes-in-greece/>. Αξίζει να υπομνησθεί εδώ ότι, παρά την παρέλευση επτά ετών εξωτερικής βοήθειας, μνημονίων και τεχνικών συμβουλών, η Χώρα παραμένει στην 81^η θέση ανάμεσα σε 140 κράτη στους πίνακες ανταγωνιστικότητας του World Economic Forum’s Global Competitiveness Index 2015–2016, ακριβώς κάτω από την Γουατεμάλα, την Ουκρανία και το Τατζικιστάν (!)· <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/competitiveness-rankings/>.

βάσεως,²⁹ 30 κτλ. Έτσι, στην περίπτωση μας η παρατηρούμενη βελτίωση στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών προήλθε αποκλειστικά από την μείωση των εισαγωγών και όχι από την αύξηση των εξαγωγών. Και όμως, η αύξηση των εξαγωγών είναι ο μόνος τρόπος να ξαναβρούμε το χαμένο βιοτικό επίπεδό μας, αφού ο μαζικός δανεισμός είναι πλέον φαινόμενο τού παρελθόντος.

Η μη βελτίωση των εξαγωγικών επιδόσεων της Ελλάδος

Όμως, το μεγάλο πρόβλημα με την «συνταγή» της εξωτερικής υποτιμήσεως δεν είναι απλώς ότι αυτή η οικονομία δεν μπορεί να ανταποκριθεί επαρκώς στα κίνητρα για αύξηση των εξαγωγών συνεπεία των γνωστών διαρθρωτικών, διοικητικών, κ.ά. αδυναμιών. Το μεγάλο πρόβλημα είναι ότι, προκειμένου να γίνει η αναδιάρθρωση της ελληνικής οικονομίας προς μία πιο εξωστρεφή κατεύθυνση, θα πρέπει να έχει πρόσβαση και σε φθηνές εισαγωγές, κάτι που μία υποτίμηση θα καθιστούσε άκρως προβληματική έως αδύνατη.

Η επιθυμητή εξωστρέφεια της ελληνικής οικονομίας δεν μπορεί να στηριχθεί μόνο στην πριμοδότηση των υπαρχουσών εξαγωγικών επιχειρήσεων. **Προκειμένου η ελληνική οικονομία να ξαναβρεί τα χαμένα επίπεδα ΑΕΠ τού 2008 και να μην ισορροπήσει στα σημερινά, πολύ χαμηλότερα επίπεδα, αλλά και για να τεθεί σε στέρεες βάσεις μακροπρόθεσμα, θα πρέπει να αναπτύξει νέες εξαγωγικές δραστηριότητες που να ισοδυναμούν με το 15% με 20% περίπου του ετησίου ΑΕΠ.**

Το 2016, η συνολική αξία των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών αντιστοιχούσε περίπου στο 28,2% τού ΑΕΠ (ή €49.514,6³¹ σε ένα συνολικό ΑΕΠ €175.888³²).

Ο μέσος όρος στην Ευρωζώνη ήταν 44,6% [2015]³³ 34.

Το 2008, οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών αντιστοιχούσαν στο 23,4% τού ΑΕΠ (ή €53.879,1 εκ.)· 39,8% στην Ευρωζώνη.

²⁹ Βλ., π.χ., «Χάνουν το «εισιτήριο» της θερινής σεζόν τα υδροπλάνα», In.gr 20/3/2017,

<http://news.in.gr/economy/article/?aid=1500134838>

³⁰ Έχει ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε εδώ ότι, στους κλάδους όπου υπάρχει έντονος εσωτερικός (και εξωτερικός) ανταγωνισμός, όπως, π.χ., στον Τουρισμό, η εσωτερική υποτίμηση λειτούργησε πολύ πιο παραγωγικά. Αυτό φαίνεται από την σταθερή αύξηση του αριθμού των τουριστών τα τελευταία χρόνια, με παράλληλη, όμως, στασιμότητα στα αντίστοιχα έσοδα.

³¹ <http://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/sdos201701-02.pdf>, σελ. 157-8. Τα απόλυτα νούμερα για την Ελλάδα (2016 και 2008) προέρχονται από τα «Στατιστικά Δελτία Οικονομικής Συγκυρίας» της Τραπέζης της Ελλάδος.

³²

http://www.statistics.gr/el/statistics?p_p_id=documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN&p_p_lifecycle=2&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_cacheability=cacheLevelPage&p_p_col_id=column-

[2&p_p_col_count=4&p_p_col_pos=1&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_javax.faces.resource=document&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_in=downloadResources&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_documentID=234498&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_locale=el](http://www.statistics.gr/el/statistics?p_p_id=documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN&p_p_lifecycle=2&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_cacheability=cacheLevelPage&p_p_col_id=column-2&p_p_col_count=4&p_p_col_pos=1&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_javax.faces.resource=document&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_in=downloadResources&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_documentID=234498&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_locale=el)

³³ ΟΟΣΑ, <https://data.oecd.org/trade/trade-in-goods-and-services.htm>. Στην Πορτογαλία, με την οποία έχουμε πολλά κοινά, το αντίστοιχο ποσοστό είναι 40%.

³⁴ <http://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS>

Οι αριθμοί αυτοί υποδηλούν πως έχουμε ακόμα πάρα πολύ δρόμο να διανύσουμε³⁵ δεδομένου ότι η σχετική βελτίωση τού λόγου εξαγωγών/ΑΕΠ 2016/2008 οφείλεται κατ' αποκλειστικότητα στην τεράστια συρρίκνωση του συνολικού ΑΕΠ (δηλ. του παρανομαστή), αφού σε απόλυτα μεγέθη οι εξαγωγικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας πέρυσι ήσαν χειρότερες από αυτές του τελευταίου προ κρίσεως έτους, του 2008, όταν οι εξαγωγές ευρέθησαν στο υψηλότερο σημείο τους (βασικά, μειώθηκαν κατά 8%, 2016/2008). Μάλιστα, αν θέλαμε να ακολουθήσουμε τα πρότυπα της Ευρωζώνης όσον αφορά στο μέγεθος των εξαγωγών ως ποσοστό τού ΑΕΠ, θα έπρεπε, με βάση τα σημερινά νούμερα, να αυξήσουμε τις εξαγωγές μας μέχρι και κατά 60%, μία αύξηση που προϋποθέτει ριζική αναδιοργάνωση όχι μόνο του μεταποιητικού τομέα, αλλά της αγροτικής οικονομίας, των υπηρεσιών και αυτού ακόμα του δημοσίου τομέα.

Πίναξ Α: ΕΞΑΓΩΓΙΚΕΣ ΕΠΙΔΟΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ (2008-2016)³⁶

1. Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών (εκατ. €, τρέχ. τιμές)

2016:	€49.514,6	[% του ΑΕΠ: 28,2	–	Ευρωζώνη: 44,6]
2014:	€54.630,2	[---- » ---- : 32,7	–	Ευρωζώνη 44,4]
2008:	€53.879,1	[---- » ---- : 23,4	–	Ευρωζώνη: 39,8]

2. Έλλειμμα ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών

2016:	€ - 1.103,9	- 0,6 % του ΑΕΠ
2015:	€ + 205,8	+ 0,1 % του ΑΕΠ
2014:	€ - 2.912,6	- 1,6 % του ΑΕΠ
2008:	€ - 34.797,6	- 14,4 % του ΑΕΠ

Το αντιπαραγωγικό της προσωρινής εξόδου

Παραδόξως, όμως, μία κλασσική υποτίμηση θα παρεμπόδιζε, δεν θα υποστήριζε, την προσπάθεια της ελληνικής οικονομίας να γίνει πιο εξωστρεφής και πιο εξειδικευμένη σε προϊόντα υψηλής προστιθεμένης αξίας. Μία υποτίμηση, ομολογουμένως, θα βοηθούσε τους υπάρχοντες εξαγωγείς στην προσπάθειά τους να αποκτήσουν μεγαλύτερη πρόσβαση στις διεθνείς αγορές.³⁷ Αλλά με ποιόν τρόπο θα βοηθούσε μία υποτίμηση στο να προσέλθουν οι

³⁵ Μάλιστα, στην περίπτωση της Ελλάδος – αναφερόμενοι, τώρα, στο θέμα τού μεγέθους των εξαγωγών ως ποσοστό τού ΑΕΠ – ο στόχος δεν θα έπρεπε να είναι ο μέσος όρος της Ευρωζώνης αλλά παραπάνω, καθώς οι μικρότερες οικονομίες είναι από την φύση τους πιο εξαρτημένες από τις εισαγωγές, με αποτέλεσμα να πρέπει, τηρουμένων των αναλογιών, να εξάγουν περισσότερο από μία μεγάλη οικονομία, όπως, άλλωστε, επιβεβαιώνεται και από την εμπειρία.

³⁶ Πηγές: «Στατιστικά Δελτία Οικονομικής Συγκυρίας» της Τραπέζης της Ελλάδος, ΕΛΣΤΑΤ (για το ΑΕΠ), ΟΟΣΑ και World Bank (για την Ευρωζώνη).

³⁷ Παράλληλα, βεβαίως, θα επιβράβευε αυτούς τους παραγωγούς που δεν είχαν μπορέσει/προσπαθήσει να αυξήσουν την ανταγωνιστικότητά τους, σε σχέση με αυτούς που, με κόπο, επενδύσεις και ανάληψη ρίσκου, είχαν καταφέρει.

νέοι επιχειρηματίες που είναι απαραίτητοι για να αυξήσουμε τις εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών σε νέους κλάδους, και δη σε τέτοια πρωτοφανή έκταση; Πώς θα γινόντουσαν τόσες νέες επενδύσεις, σε νέους τομείς, όταν τα απαραίτητα εισαγόμενα αγαθά – ενέργεια, πρώτες ύλες, κεφαλαιουχικά και ενδιάμεσα αγαθά, για να μην αναφέρουμε το κόστος του τραπεζικού χρήματος – θα είχαν γίνει ξαφνικά 30%, 40% ή και 50% ακριβότερα; Η Ελλάς, με την μικρή οικονομία που διαθέτει, και λειτουργούσα εντός της Ενιαίας Αγοράς, δεν είναι ΗΠΑ ή, ακόμα, και Αργεντινή, με τις πολυκλαδικές βιομηχανικές δομές και/ή τις ποικίλες πλουτοπαραγωγικές πηγές που μπορούν σχετικά γρήγορα να αναπληρώσουν τα κενά, πραγματικά ή εισοδηματικά, που θα δημιουργήσει μία ξαφνική ανατίμηση των εισαγωγών. Αντ' αυτού, η Ενιαία Αγορά προτρέπει στην εξειδίκευση βάσει του συγκριτικού πλεονεκτήματος, περιορίζοντας, για προφανείς και απολύτως ορθολογικούς λόγους, τα περιθώρια για μία μεγάλης εκτάσεως υποκατάσταση εισαγωγών (à la Sinn). Εν ολίγοις, η χώρα μας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις εισαγωγές προκειμένου να εξελίξει την οικονομία της, εισαγωγές τις οποίες μία σοβαρή υποτίμηση θα καθιστούσε απρόσιτες.

Τα οικονομικά επιχειρήματα εναντίον της εξόδου της Χώρας από την Ευρωζώνη είναι πάμπολλα, και δεν περιορίζονται στο θέμα της αναποτελεσματικότητας του εργαλείου της υποτιμήσεως του εθνικού νομίσματος. Στην τελική ανάλυση, έχουν να κάνουν με τον καίριο τραυματισμό της αξιοπιστίας που θα υποστεί μία χώρα η οποία δεν έχει τους ισχυρούς θεσμούς ούτε του Ηνωμένου Βασιλείου, ούτε της Ελβετίας, ούτε της Δανίας (χώρες που ακούγονται συχνά ως εναλλακτικά «μοντέλα», γιατί είναι χώρες πετυχημένες και με εθνικό νόμισμα)· έχουν να κάνουν με την δημιουργία εικόνας μίας χώρας που απέτυχε παταγωδώς λόγω της ανικανότητάς της να μεταρρυθμισθεί επαρκώς και να οργανωθεί αποτελεσματικώς σε όλα τα μέτωπα.

Ενδεχομένως όλα τα ανωτέρω επιχειρήματα να παραμερίσθησαν στο Βερολίνο υπό την πίεση των πολλαπλών προβληματισμών που δημιουργούσε η εντύπωση ότι οι ελληνικές Κυβερνήσεις από τον Μάιο του 2010 και μετά, χωρίς εξαίρεση, μόνο με μεγάλο δισταγμό και μισή καρδιά εφήρμοζαν τις πρόνοιες των μνημονίων, εξ ου και δεν φαίνεται ακόμα η έξοδος από το τούνελ μετά από επτά ολόκληρα χρόνια, σε αντίθεση με τις άλλες χώρες οι οποίες μπήκαν σε μνημονιακό καθεστώς.

Στην πραγματικότητα, όμως, η υποτίμηση (και δη σε συνδυασμό με την κατάργηση των Μνημονίων) όχι μόνο δεν θα ενίσχυε την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, αλλά, πρώτον, θα περιόριζε δραστικά την πίεση που ασκείται στις ελληνικές κυβερνήσεις για την εφαρμογή μεταρρυθμίσεων και, δεύτερον, θα παγίωνε ακόμα περισσότερο³⁸ τα αδύναμα εκείνα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά που κάνουν την ελληνική παραγωγική βάση δυσανάλογα υπανάπτυκτη σε σχέση με το ΑΕΠ της.³⁹ Υπ' αυτές τις συνθήκες, φαντάζει ουτοπική η επάνοδος της Ελλάδος στην Ευρωζώνη εντός πενταετίας – ή ποτέ.

Κατόπιν αυτού, η συνεχής αμφισβήτηση της μελλοντικής συμμετοχής της Ελλάδος στην ΟΝΕ, εκ μέρους τού κ. Σώϊμπλε, είναι όχι μόνο αντιδεοντολογική και αντιπαραγωγική, αλλά και

³⁸ Όπως εξηγήθηκε ανωτέρω, μία υποτίμηση θα πριμοδοτούσε, ουσιαστικά, τους υφισταμένους εξαγωγικούς κλάδους, όταν αυτό που χρειάζεται η Χώρα είναι η ανάπτυξη νέων (και υψηλότερης εντάσεως τεχνολογίας) κλάδων.

³⁹ Βλ. Ricardo Hausmann ανωτέρω.

λανθασμένη: όπως υποστηρίξαμε πιο πάνω, το εργαλείο της υποτιμήσεως είναι εντελώς άτοπο στην περίπτωση της Ελλάδος, μέρους της Ενιαίας Αγοράς· το δε επιχείρημα ότι εάν η Ελλάς δεν αποκτήσει μια πιο ανταγωνιστική οικονομία, δεν θα μπορέσει να παραμείνει στην Ευρωζώνη⁴⁰ είναι κακόβουλο: φυσικά και θα μπορούσε να παραμείνει· απλώς, θα ήταν φτωχότερη από τους εταίρους της. Όσες δε υποτιμήσεις και αν έκανε, αυτή θα ήταν η πραγματικότητα, όσο δεν ελάμβανε μέτρα για να βελτιώσει την οικονομία της και τις δομές της.

Ο «σκληρός πυρήνας» από την πίσω πόρτα;

Τέλος, μία ευρύτερη πολιτική ανασκόπηση της προτάσεως Schäuble δεν θα μπορούσε να μην εστιάσει και στις γενικότερες απόψεις τού Γερμανού υπουργού περί ευρωπαϊκής ολοκληρώσεως, όπως διαμορφώνονται τώρα και δεκαετίες, και οι οποίες, πράγματι, έχουν επηρεάσει πολλαπλώς την οικοδόμηση της Ευρώπης. Ο κ. Schäuble είναι, φυσικά, γνωστός στο ελληνικό κοινό λόγω της άμεσης εμπλοκής του στο ζήτημα της ελληνικής κρίσεως. Όμως, ήδη πριν από δύο δεκαετίες, είχε προλάβει να δημιουργήσει το προφίλ ενός πολιτικού με ξεχωριστή επιρροή στα ευρωπαϊκά πράγματα. Το κείμενο που δημοσίευσε το 1994 με τον Karl Lamers⁴¹, “Überlegungen zur europäischen Politik”⁴² («Στοχασμοί πάνω στην ευρωπαϊκή πολιτική»), προκάλεσε έναν σεισμό: εισήγαγε την έννοια της “core-Europe” (Kerneuropa), δηλ. της «Ευρώπης-πυρήνα» ή τού «σκληρού πυρήνα». Αντιμέτωπη, τότε, με την προοπτική της προς Ανατολάς διευρύνσεως, αλλά και την ύπαρξη διαφορετικών βαθμών ενθουσιασμού για περαιτέρω ολοκλήρωση ανάμεσα στα μέλη της (ήταν η εποχή του βρετανικού και δανικού “opt-out” από το ευρώ), η συνεκτικότητα της Ευρώπης βρισκόταν σε κίνδυνο.

Ο «σκληρός πυρήνας» αυτός θα συνεκροτείτο από χώρες και πρόθυμες και ικανές να πάνε την συνεργασία και την ολοκλήρωση πιο πέρα, χωρίς να μπορεί το βέτο άλλων μελών να τις εμποδίσει.⁴³ Για τούς Schäuble και Lamers, αυτή η Ευρώπη της «μεταβλητής γεωμετρίας» ή των «πολλαπλών ταχυτήτων» ήταν το απαραίτητο βήμα καθ’ οδόν προς την ολοκλήρωση, όχι μόνο στην νομισματική πολιτική, αλλά και στην δημοσιονομική, την οικονομική και την κοινωνική.

Η Γαλλία, παρ’ ότι δεν διαφωνούσε κατ’ αρχήν, δεν υπεστήριξε την γερμανική πρωτοβουλία. Όχι γιατί δεν συμφωνούσε με τα προτερήματα της «ευελιξίας» ως μεθόδου (το αντίθετο), ιδίως εν όψει της προς Ανατολάς διευρύνσεως, αλλά επειδή διαφωνούσε με το έντονο «φεντεραλιστικό» πνεύμα που διείπε τις θεσμικές πτυχές της προτάσεως.⁴⁴

⁴⁰ «Schäuble: Μόνο με ανταγωνιστική οικονομία θα μείνει η Ελλάδα στο ευρώ», Capital.gr, 24/3/2017· <http://www.capital.gr/oikonomia/3200051/schaeuble-mono-me-antagonistiki-oikonomia-tha-meinei-i-ellada-sto-euro>

⁴¹ Νεοεκλεγέντος, τότε, βουλευτού τού CDU.

⁴² www.cducsu.de/upload/schaeublelamers94.pdf - εκ μέρους της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, τότε, τού CDU/CSU.

⁴³ Ίσως οι συντάκτες τού σχεδίου να διέπραξαν ένα σοβαρό λάθος όταν κατενόμασαν ρητώς τις χώρες που θεωρούσαν εκείνοι ως ανήκουσες στον «σκληρό πυρήνα»: την Γαλλία, την Γερμανία και το Μπενελούξ. Εννοείται πως αυτό δεν εκτιμήθηκε ιδιαιτέρως ούτε στην Ρώμη, ούτε στην Μαδρίτη.

⁴⁴ Βλ. άρθρο τού τότε Γάλλου πρωθυπουργού Edouard Balladur με τίτλο «Pour un nouveau traité de l'Élysée» στην *Le Monde*, 30/11/1994.

Παρ' όλα αυτά, το εγχείρημα δεν εγκατελείφθη. Στην Διακυβερνητική Διάσκεψη που κατέληξε στην υπογραφή της Συνθήκης του Άμστερνταμ (1997)⁴⁵, οι «15» εθέσπισαν τις γνωστές – πλην αμφιλεγόμενες – διατάξεις περί «ενισχυμένης συνεργασίας». Χάρης σε αυτές, η μέχρι τότε ιερή αρχή του ενιαίου χαρακτήρα των πολιτικών της Ενώσεως παραμεριζόταν χάριν της «λειτουργικότητας», και επιτρέπετο πλέον η σύμπληξη ομάδων κρατών οι οποίες θα μπορούσαν, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να προωθήσουν νέες πολιτικές χωρίς να είναι υποχρεωτική η συμμετοχή όλων, εφ' όσον οι τελευταίοι δεν ενδιαφέροντο ή, ακόμα, διαφωνούσαν – αλλά και χωρίς να είναι απαραίτητη η έγκρισή των. Οι «υπαρξιακές» ανησυχίες ορισμένων αντιπροσωπειών, συμπεριλαμβανομένης της ελληνικής, ήσαν έκδηλες, και υπέκρυπταν τον φόβο ότι αυτό που ενδιέφερε πρωτίστως τον σκληρό πυρήνα των πιο μεγάλων και ισχυρών χωρών ήταν να φέρει τους μηχανισμούς στα μέτρα του χωρίς οι πιο αδύναμες ή απρόθυμες χώρες να μπορούν πλέον να επιβραδύνουν – ή, ακόμα χειρότερα, να επηρεάσουν – την πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Έχει ενδιαφέρον ότι, στην πράξη, οι διατάξεις περί «ενισχυμένης συνεργασίας» ουδέποτε ενεργοποιήθηκαν πραγματικά, πλην 2-3 περιπτώσεων ήσσονος σημασίας. Ίσως να μην είναι τυχαίο ότι και οι συζητήσεις περί «σκληρού πυρήνα» και Ευρώπης «πολλαπλών ταχυτήτων» έπαυσαν – τουλάχιστον μέχρι πρό τινας που εξεδόθη η πρόσφατη Λευκή Βίβλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (βλ. κατωτέρω) – να βρίσκονται στην επικαιρότητα. Ίσως γι' αυτό και στην δεύτερη παρέμβαση των Lamers και Schäuble – μέσω ενός άρθρου στους *Financial Times* (31/8/2014)⁴⁶ – με την οποία προσπάθησαν να αναζωογονήσουν τις ιδέες του 1994, οι δύο Γερμανοί πολιτικοί δεν ομίλησαν περί της ανάγκης δημιουργίας ενός πυρήνα αφού σήμερα τον ρόλο αυτό, κατά τα λεγόμενά τους, ήδη παίζει η Ευρωζώνη. Μίλησαν, όμως, για την ανάγκη συμπίξεως «πυρήνων συνεργασίας» που θα επιτρέψουν σε μικρότερες ομάδες να προχωρήσουν μπροστά, την δε άποψη αυτή την επανέλαβε ο κ. Schäuble τον Μάρτιο του 2017,⁴⁷ υπό το φως των προτάσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για μία Ευρώπη «πολλαπλών ταχυτήτων» εν όψει των επετειακών εκδηλώσεων της Ε.Ε. για τα 60ά γενέθλιά της (βλ. κατωτέρω).

Το εάν η πρόταση Schäuble περί προσωρινού “Grexit” έχει κάποια σχέση με μία κρυφή επιθυμία να επαναφερθεί στο προσκήνιο η ιδέα του «σκληρού πυρήνα» της δεκαετίας του 1990 είναι ένα θέμα που σηκώνει πολλή συζήτηση. Μπορεί η νέα ONE, με τις νέες και πιο παρεμβατικές και απαιτητικές αξιώσεις της, να οδηγήσει ορισμένα Κράτη Μέλη εν τέλει να εκλιπαρούν να φύγουν από μόνα τους; Μπορεί οι συνεχείς αξιώσεις του κ. Σβΐμπλε έναντι της Ελλάδος να υποκρύπτουν μία προσπάθεια να οδηγηθεί η ίδια η Ελλάς να ζητήσει την

http://www.cvce.eu/obj/pour_un_nouveau_traite_de_l_elysee_dans_le_monde_30_novembre_1994-fr-c976d08c-2767-4e02-bf44-ca4c48dc75ac.html.

⁴⁵ Υπεγράφη την 2/10/1997.

⁴⁶ Karl Lamers and Wolfgang Schäuble, “More integration is still the right goal for Europe”, *Financial Times*, 31/8/2014· <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/5565f134-2d48-11e4-8105-00144feabdc0.html#axzz3qHg6hvy6>.

⁴⁷ “Germany’s Schäuble moves away from federalist EU vision”, *Financial Times*, 23/3/2017· <https://www.ft.com/content/b7018d6c-0fc8-11e7-b030-768954394623>. Σημειωτέον ότι ο τίτλος του άρθρου είναι εντελώς παραπλανητικός δεδομένου ότι ο Γερμανός Υπουργός δεν έχει αλλάξει, ουσιαστικά, απόψεις από τότε που έγραφε, από κοινού με τον Karl Lamers, το άρθρο της 31/8/2014 στους *Financial Times* (βλ. ανωτέρω).

αποχώρησή της από την Νομισματική Ένωση;⁴⁸ Τίποτα δεν αποκλείεται. Όμως, από την άλλη μεριά πώς εξηγείται ότι, όταν ο κ. Σώϊμπλε τις παραμονές του δημοψηφίσματος είχε την καλύτερη ευκαιρία για να εξοστρακίσει την Ελλάδα από την Ευρωζώνη, είπε ότι η Ελλάς θα παραμείνει στο ευρώ, ασχέτως του αποτελέσματος;⁴⁹

Η Λευκή Βίβλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το Μέλλον της Ευρώπης

Αρκετοί σχολιαστές λένε τώρα ότι, ό,τι δεν κατάφερε ο κ. Σώϊμπλε με το προσωρινό Grexit, θα το καταφέρει η Ε.Ε. μέσω των προτάσεων Juncker για μία πιο «ευέλικτη» Ευρώπη, όπως αυτή σκιαγραφείται στην πρόσφατη Λευκή Βίβλο της 1^{ης} Μαρτίου 2017.⁵⁰

Επειδή το θέμα είναι πολύ ευρύ, ας περιορισθούμε στο εξής: καμμία από τις πέντε προτάσεις του κ. Juncker δεν συμβαδίζει με την εκδίωξη μίας χώρας από την Ευρωζώνη, αλλά ούτε και προβλέπει την οικειοθελή αποχώρησή της.

Εάν υπάρξει μια πρώτη ταχύτητα, αυτή θα συμπεριλάβει ασφαλώς το σύνολο των χωρών που μετέχουν στην Ευρωζώνη. Αυτή είναι η ομάδα που θα προχωρήσει σε στενότερη δημοσιονομική, τραπεζική, οικονομική – ενδεχομένως κοινωνική – και πολιτική ενοποίηση. Δύσκολα γίνεται νοητό η Ελλάς να μένει σε μια ενδιαμέση κατάσταση ως χώρα εντός του ευρώ αλλά σε μόνιμη εξαίρεση από τις άλλες πτυχές της μελλοντικής οικονομικής ενοποίησης, τόσο διότι, εκ της φύσεώς της, δεν θα υπάρχουν επιλογές συμμετοχής *à la carte* σ' αυτήν την πιο ομοσπονδιοποιημένη ΟΝΕ, όσο και γιατί θα είναι προς όφελος της Ελλάδος να συμμετέχει σε αυτήν (βλ., ολοκλήρωση της Τραπεζικής Ενώσεως, βήματα προς την Δημοσιονομική Ένωση, κτλ).⁵¹

Εάν υπάρχει ο βαρύτερος κίνδυνος ενός συνολικού αποκλεισμού ή μιας περιθωριοποίησης της Ελλάδος από τον πυρήνα του ευρώ, αυτό θα οφείλεται αποκλειστικά στην Ελλάδα. Δεν θα της επιβληθεί από τους άλλους καθώς τούτο δεν συνάδει ούτε με το πνεύμα της Λευκής Βίβλου (παρά ορισμένους φόβους που εκφράζονται, ιδίως στις πρώην ανατολικές χώρες

⁴⁸ Η θέση της Γερμανίας ότι χωρίς την συμμετοχή του ΔΝΤ δεν υφίσταται πλέον το ελληνικό πρόγραμμα, την ίδια στιγμή που το ΔΝΤ θέτει ως όρο της συμμετοχής του την αναδιάρθρωση τού ελληνικού χρέους, έναν όρο που απορρίπτει η Γερμανία σ' αυτή τη φάση, συνιστά ένα παράδειγμα αυτής της αδιέξοδης διαπραγματευτικής γραμμής τού Βερολίνου.

⁴⁹ "Greece Can Stay in Euro Even With 'No' Vote, Schaeuble Tells Lawmakers", Bloomberg, 30/6/2015· <http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-06-30/schaeuble-said-to-see-greece-staying-in-euro-even-if-no-vote-ibjaov8p>. Την ίδια ώρα, άλλοι Ευρωπαίοι ηγέτες, όπως ο Γάλλος Πρόεδρος κ. Hollande και ο Ιταλός Πρωθυπουργός κ. Renzi, έλεγαν πως ένα «Όχι» θα έπρεπε να εκληφθεί ως ένα «Ναι» των Ελλήνων στην έξοδο από την Ευρωζώνη.

⁵⁰ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, «Λευκή Βίβλος για το Μέλλον της Ευρώπης, Προβληματισμοί και Σενάρια για την ΕΕ των 27»· https://ec.europa.eu/commission/white-paper-future-europe-reflections-and-scenarios-eu27_el

⁵¹ Για μία διεξοδικότερη συζήτηση σχετικά με το μέλλον της ΟΝΕ και πώς αυτή θα μπορούσε να καταστεί αποτελεσματικότερη και δικαιώτερη, βλ., Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Έκθεση των Jean-Claude Juncker, σε στενή συνεργασία με τους , Donald Tusk, Jeroen Dijsselbloem, Mario Draghi και Martin Schulz («Έκθεση των Πέντε Προέδρων»), «Η Ολοκλήρωση της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης της Ευρώπης», 22 Ιουνίου 2015· https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/5-presidents-report_el.pdf

μέλη⁵²), ούτε με το πνεύμα της Διακηρύξεως της Ρώμης (εκδοθείσης επί τη ευκαιρία των 60 ετών της Ε.Ε.⁵³). Και φυσικά κάτι τέτοιο δεν είναι προς το συμφέρον της Ελλάδος. Επομένως, η Χώρα θα πρέπει να κάνει ο,τιδήποτε είναι δυνατόν ώστε να εξασφαλίσει την παραμονή της στην πρώτη ταχύτητα. Αυτό είναι που θα της επιτρέψει συμμετοχή στην βελτιωμένη εκδοχή της ΟΝΕ, όπως αυτή φαίνεται να διαμορφώνεται. Από εκεί και πέρα, στενότερη συνεργασία μπορεί να υπάρξει σε τομείς όπως η μετανάστευση και η κοινή προστασία των εξωτερικών συνόρων, η ίδρυση ευρωπαϊκής εισαγγελικής αρχής ή η ασφάλεια και η άμυνα – πολιτικές όπου η Χώρα πρέπει να πρωτοστατεί, όχι να φοβάται.

Το παρ' ολίγον ναυάγιο: τι έχει απομείνει;

Εάν το 2015 η απειλή του προσωρινού “Grexit” είχε μείνει στο επίπεδο της μπλόφας, θα μπορούσε, με την πάροδο τού χρόνου, να θεωρηθεί μία έκτακτη (και προ παντός μη επαναλαμβανόμενη) κίνηση υψηλού κινδύνου, αντιδεοντολογική μεν, αλλά η οποία πέτυχε τον σκοπό της: να υποχρεώσει την Ελλάδα να «επιστρέψει στο παχνί» και έτσι να διασωθεί τόσο εκείνη, όσο και το κύρος της Ευρωζώνης.

Όμως, η παράλληλη σοβαρή επίκληση και οικονομικών επιχειρημάτων υπέρ της επιλογής αυτής καθιστά το όλο παίγνιο άκρως επικίνδυνο και επιζήμιο για το μέλλον της Ευρώπης: υπονοείται ότι σήμερα μία, ενδεχομένως αύριο δύο ή περισσότερες, χώρες θα είχαν καλύτερη μοίρα εάν διέθεταν το δικό τους νόμισμα! Η δε συνεχής «υπενθύμιση» (βλ. εκτόξευση απειλών) ότι η Ελλάς θα μπορέσει να παραμείνει στην Ζώνη τού Ευρώ μόνο εάν διαθέτει μία ανταγωνιστική οικονομία, όπως κάνει κατά κόρον ο κ. Σώϊμπλε, εκτός τού ότι είναι λάθος (βλ. ανωτέρω), υπονοεί, με άγαρμπο τρόπο, ότι το κοινό νόμισμα *ανήκει* σε ορισμένες χώρες περισσότερο απ' ό,τι σε άλλες, πράγμα που κάθε άλλο παρά εξυπηρετεί την εικόνα μίας νομισματικής ενώσεως η οποία εργάζεται, με κάθε τρόπο και με όλες τις πολιτικές της, για την ενδυνάμωση ολόκληρης της ευρωπαϊκής οικονομίας, εξ ου και θα είναι εδώ εσαεί.

Εάν η Ευρωζώνη επέζησε καθ' όλη την διάρκεια της ευρωπαϊκής οικονομικής κρίσεως ήταν επειδή, παρά την πολιορκία που εξαπέλυσαν διάφορα κέντρα, κυρίως εκτός Ευρωζώνης – πολιτικά, ακαδημαϊκά, χρηματοοικονομικά, δημοσιογραφικά, κ.ά. –, οι κυβερνήσεις και τα θεσμικά όργανα μπόρεσαν να προτάξουν ένα απόλυτα αρραγές μέτωπο που δεν άφηνε καμμία αμφιβολία για την αποφασιστικότητα της Ευρώπης να προστατεύσει το κοινό νόμισμά της. Όμως, η πρόταση περί “time-out”, περιβληθείσης πλέον και μία οικονομική

⁵² Οι ανησυχίες αυτές είναι ίδιες με αυτές που είχαν εκφρασθεί (και ξεπερασθεί) στα μέσα της δεκαετίας τού 1990 από μερικά από τα τότε Κράτη Μέλη με αφορμή τις προτάσεις περί «ενισχυμένης συνεργασίας» (βλ. ανωτέρω). Μόνο πού, πλέον, δεν εκφράζονται από τα παλαιά Κράτη Μέλη, αλλά από τα καινούργια τα οποία για πρώτη φορά βρίσκονται άμεσα αντιμέτωπα με την πρόταση και τα συνεπακόλουθα διλήμματα. Βλ., π.χ., “European Union Leaders Debate Bloc’s Future”, *Wall Street Journal*, March 10, 2017· <https://www.wsj.com/articles/european-union-leaders-debate-blocs-future-1489170640>

⁵³ “We will act together, at different paces and intensity where necessary, while moving in the same direction, as we have done in the past, in line with the Treaties and keeping the door open to those who want to join later. Our Union is undivided and indivisible.” Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, «Η Διακήρυξη της Ρώμης», 25/3/2017 · <http://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2017/03/25-rome-declaration/>

«επιχειρηματολογία» και μία πολιτική «νομιμότητα», για πρώτη φορά θέτει σε αμφισβήτηση το κοινό αγαθό που λέγεται «αξιοπιστία» που με τόση δυσκολία και μεθοδική δουλειά έχει κτισθεί. Αμφισβητεί την πεμπτουσία αυτού που ονομάζεται νομισματική ένωση, εκθέτει τους θεσμούς της⁵⁴ και υπονομεύει την νομική υπόστασή της. Είναι ακριβώς τα στοιχεία που αναζητούν οι κερδοσκόποι και οι εχθροί τού ευρώ για να τού επιτίθενται ιδεολογικά και οικονομικά.

Τέλος, μπορεί να οδηγήσει σε σοβαρές παρερμηνείες ως προς τις πραγματικές προθέσεις τού εμπνευστού της: όπως είδαμε προηγουμένως, ουκ ολίγοι σχολιαστές έχουν πει πως η υλοποίηση ενός προσωρινού “Grexit” δεν είναι άλλο παρά το πρώτο, μεθοδευμένο, βήμα για την συγκρότηση τού «αυθεντικού» σκληρού πυρήνα που δεν μπόρεσε να συσταθεί την δεκαετία τού 1990 εν όψει της ΟΝΕ· ότι είναι μία ανεπιθύμητη, πλην αναγκαία κίνηση για την ενδυνάμωση και διάσωση της υπόλοιπης Ευρωζώνης (το σύνδρομο της «Ιφιγένειας»)· ή, ακόμα, ότι είναι μία σχεδιασμένη τιμωρητική κίνηση προκειμένου να συμμορφωθούν οι υπόλοιποι. Τίποτα απ’ όλα αυτά μπορεί να μην είναι αλήθεια. Όμως, ιδίως στην νέα, μετά-Brexit εποχή όπου η Ε.Ε. χρειάζεται ενότητα περισσότερο από ποτέ, η πρόταση αυτή λειτουργεί αντι-ενωτικά, και γι’ αυτό μπορεί να θέσει, άθελά της, σε κίνηση έναν νέο γύρο καχυποψίας εντός της Ευρωζώνης, και όχι μόνο μεταξύ της Ελλάδος και των εταίρων της. Όσο απείθαρχο και απρόβλεπτο και εάν είναι ένα μέλος της οικογένειας, και είναι, καλό θα ήταν να αποφεύγονται τέτοιου είδους πρακτικές στο μέλλον.

* * *

Αθήνα, 29 Μαρτίου 2017

⁵⁴ Όταν ο Mario Draghi της ΕΚΤ υπέσχετο το 2012 “to do whatever it takes” για να σώσει το ευρώ, μάλλον δεν είχε φαντασθεί πως κάποιος άλλος υψηλός αξιωματούχος θα πρότεινε, τρία χρόνια αργότερα, να διευκολύνει μία χώρα να αποχωρήσει από την Ευρωζώνη, ακόμα κι αν η χώρα αυτή δεν είχε υποβάλει αντίστοιχο αίτημα.